

УДК 78.01

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ПРАКТИКИ ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА

Остапенко Л.В., Горобець Т.І.

Київський національний університет культури і мистецтв

В статті розкривається модифікація ідеї музичного виховання в контексті розвитку мистецької практики. Проблема виховання за допомогою музики та аналіз її впливу на людину була надзвичайно актуальною, починаючи від доби античності до Просвітництва. Протягом історичного розвитку філософсько-естетичної та музикознавчої думки відбувається поступова трансформація даної ідеї. За доби античності панує ідея музичного етосу, згідно якої музика впливає на людину. Згодом формується переконання про те, що музика має наслідувати людській природі та відтворювати її. Розуміння теоретичних уявлень, пов'язаних з функціонуванням музичного мистецтва, сприятиме кращому розумінню творів задля їх достовірного виконання.

Ключові слова: музичне виховання, етос, музика, людина, хор.

Постановка проблеми. Музичне мистецтво займало і продовжує займати важливе місце в житті суспільства. Виконуючи весь спектр функцій, які притаманні й іншим видам мистецтва, музика здатна чинити чималу виховну дію, впливаючи на розвиток особистості. Аналіз історичних передумов та сучасних реалій функціонування музики як інструменту виховання є актуальним завданням, вирішення якого сприятиме формуванню уявлення про подальші можливі шляхи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти історії музичного мистецтва представлені в роботах Н. Бодишевської та Н. Грібуніної. В працях Г. Бояджиева та Т. Крунтяєвої розкриваються особливості музично-театральних жанрів загалом та опери зокрема. В масштабному дослідженні Ж. Дюбі здійснюється аналіз різних компонентів культури доби середньовіччя. Сучасний вітчизняний автор А. Тормахова розкриває специфіку музики та її компонентів крізь призму філософсько-естетичних поглядів видатних мислителів та теоретиків минулого.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Музичне мистецтво є об'єктом дослідження різних наук: мистецтвознавства, музичної психології, естетики, філософії. Проте проблема виховання за допомогою музики залишається мало дослідженою в сучасному музикознавстві. Розкриття уявлень про специфіку музики та її значення для розвитку особистості в контексті історії мистецтва може вплинути на краще розуміння творів окресленого періоду.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є аналіз уявлень щодо проблеми музичного виховання в контексті історії розвитку мистецької практики від античності до епохи Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. Музика є мистецтвом, що супроводжує людину з найдавніших часів. Ставлення до неї змінювалось в процесі історичного розвитку людства. Проте незмінним залишався інтерес до неї, що не вщухає і до сих пір. Розглянемо основні етапи та специфіку музичного виховання в контексті теорії та практики мистецтва. Колискою сучасної європейської цивілізації можна вважати культуру стародавньої Греції. Її вплив був чималим, адже основні відкриття греків сприяли формуванню сучасних

реалій. В стародавній Греції однією з форм виховання особистості вважалась музика. Причому мова йшла про хоровий спів. Н. Бодишевська вказує на те, що він сприяв формуванню етосу – своєрідного комплексу моральнісних якостей. «У справі виховання юнацтва хоровий спів мав першорядне значення. Вважалося, що музика, впливаючи на моральний світ людини, здатна виховувати і навіть виправляти характер молодих громадян, формуючи їх психічну налаштованість – «етос». Слідуючи таким педагогічним установкам, хоровий спів було визначено як один з важливих елементів освіти. В даному контексті цікаво відзначити, що поняття «неосвічений» у греків було синонімом «який не вмів співати в хорі» [1, с. 7].

Попри те, що музика сприймалась як інструмент виховання певних людських якостей, її роль у створенні морального обличчя суспільства важко переоцінити. Хор у стародавній Греції, від самого початку зародження трагедії, був її складовою частиною. Він виступав у ролі коментара подій, про які йшла мова у п'єсі. «Ось він (хор), очолюваний корифеєм, низкою рухається по оркестрі, протяжно співаючи свої вірші. Хор підтримує героя в його правій боротьбі, засуджує його за помилки, гнівно картає за злочин, хор впадає у відчай при лихах, ридає над загиблєм, але у всіх випадках зберігає образ думок, властивий народу. У хорі було 12–15 чоловік, але він говорив про себе в першій особі – «Я», підкреслюючи тим самим свою єдність, монолітність народного судження» [2, с. 17].

Грецькі мислителі зазначали, що музика здатна впливати на розвиток окремої людини, а через неї на суспільство та цілу державу. Певні лади, ритми та навіть гра на музичних інструментах можуть сприяти формуванню тих чи інших рис характеру. «На думку Платона, могутність і сила держави безпосередньо залежать від того, яка музика в ній звучить, які використовуються лади і ритми. В державі може існувати тільки та музика, що допомагає піднятися індивіду до рівня суспільних вимог й усвідомити себе у єдності із полісом. В протилежному випадку виникає небезпека занепаду моральності та розбещеності людської душі» [7, с. 15]. Відповідно давньогрецькі філософи закладають основи для формування музичної психології, теорії музики.

За доби середньовіччя музика сприймається насамперед як носій божественної гармонії, її естетична природа не аналізується, а на перший план виходить можливість її застосування в якості інструмента очищення душ. Головне призначення музики – «рятувати» людину від пристрастей, за допомогою душі досягається благочестя. Такі ідеологи середньовіччя, як Іоанн Златоуст, Василь Великий та Ієронім наголошують на тому, що музика є засобом вигнання злих сил, які бояться духовної музики. Подібні погляди сприяли розповсюдженню музичного мистецтва, яке стає невід'ємною частиною релігійного культу. Основою богослужінь стає хорова музика, що поширюється і у Візантії, і у європейському середньовіччі. Перебуваючи у храмі, людина за допомогою всього, що її оточувало, отримувала можливість начебто потрапити в інший світ. Це досягається шляхом впливу на її візуальні рецептори – шляхом споглядання ікон, фресок, мозаїк, скульптурних зображень, шпиль та куполів, що прикрашали церкву. Проте цього впливу було би недостатньо, якби одночасно не здійснювалось її емоційного охоплення музикою. «Але завершальну точку в створенні Божого світу ставила саме музика, бо, слухаючи григоріанський хорал, настільки не схожий на звичні в придворному середовищі пісні і танці, людина занурювався в стан високої зосередженості духу, відмітаючи все буденне, дрібне, чуттєве. І саме переживання цього почуття, викликане музикою григоріанського хоралу, ставало осягненням суті Божого світу» [3, с. 94].

Ставлення до музики за доби середньовіччя в цілому є досить неоднозначним. З одного боку, більшість авторів не звертають увагу на естетичний характер музичного твору, зосереджуючись на її виховному потенціалі, підкреслюючи символічність її окремих елементів. «Двоїсте ставлення до музики виражалось, з одного боку, в запереченні її, як мирської, суєтної, гріховної, але з іншого – у визнанні її значущості, як фактора сильного емоційного впливу на маси, і тим самим виправдання її участі в культовому християнському ритуалі, як досить ефективної його частини» [1, с. 11]. У використанні музичних інструментів, інтервалів простежується алегоричне трактування відповідно до найголовніших символів християнської релігії. Більше того, музика стає основою системи навчання, входячи до «семи вільних мистецтв», нарівні з арифметикою, геометрією та астрономією. Здебільшого предметом навчання стає знання про гармонію. Мислитель XX століття Жорж Дюбі зазначав, що музика сприймалась як те, що допомагає отримати знання: «Музика й за її допомогою Літургія були найефективнішими інструментами знання, що їх мала культура XI ст. Слова за допомогою символічного значення та асоціацій, які їхня зустріч викликає в думці, дозволяють інтуїтивно схопити таємниці світу. Вони ведуть до Бога. Мелодія веде до нього ще пряміше завдячуючи тому, що дозволяє сприймати гармонійні акорди творчості, й завдяки тому, що пропонує людському серцю проникнути в Божественні задуми» [4, с. 76]. Провідним жанром стає меса, що складається з п'яти основних частин: Kyrie eleison, Gloria in excelsis Deo, Credo, Sanctus, Agnus Dei.

За доби Відродження панівною стає категорія гармонії. В центрі уваги мислителів та теоретиків світ постає як вмістилище впорядкованості та закономірності, як внутрішнього так і зовнішнього начал. З виникненням світської музичної освіти відбувається пробудження ще більшого інтересу до музики. Теоретики музики, як-от Дж. Царліно вказують на те, що гармонія є категорією, яка безпосередньо впливає на людину, здійснюючи позитивні зміни в її моральному вимірі. Сучасний дослідник А. Тормахова зазначає наступне: «На думку Царліно, людські пристрасті також подібні гармонії музичних творів. Він зазначав, що світова гармонія стає внутрішньою гармонією людини, врівноважує її пристрасті і викликає в ній почуття радості та естетичного задоволення» [7, с. 38].

В добу Відродження, попри те, що розвитку здобуває інструментальна музика, позиції хорової музики є також досить важливими. Саме в цей час відбувається формування багатоголосної розвиненої хорової фактури, панує поліфонія строгого стилю, в якій пишуться такі жанри, як мотет та меса. Для поліфонії строгого стилю притаманні наступні риси: використання старовинних діатонічних ладів, превалювання розміреності у мелодичному розгортанні, уникнення хроматизмів та напружених інтонацій, а також відповідність та милозвучність вертикалей. Важливим компонентом написання твору було дотримання стану рівноваги у голосоведінні, що проявлявся у наявності як висхідних, так і спадаючих ліній, які одразу компенсували одна одну.

Можна казати про зародження не лише церковної хорової музичної практики, а й світської, яка супроводжується встановленням нового рівня виконавської співацької майстерності. З появою професійної освіти в музичній сфері починають виникати нові жанри, більш складні та орієнтовані на високу вокальну техніку. Набагато менше уваги приділяється тепер проблемі виховного потенціалу музики, а збільшується інтерес до її можливості передати певні емоції та почуття. Крім цього зростають вимоги до виконавців, як стосовно технічної сторони, так і образно-естетичної. Л. Цакконі, регент хору доби Відродження надавав наступні рекомендації щодо вокального виконання: «Музика, що розглядається у виконанні голосами, набуває значення, коли партії добре пов'язані між собою. Нехай той, хто співає, краще бере ноти правильно, легко, не форсуючи і не тьмяним голосом, але так, як обдарувала його природа. Краще випустити високу ноту, ніж примушувати себе її взяти, як це роблять іноді співаки, випускаючи крик, подібно божевільним» [6, с. 16]. Крім цих вимог, на його думку варто також слідкувати за зовнішньою стороною виконавства, яка буде проявлятися у гарних манерах, вмінні добре виглядати на сцені, правильній поставі. Вся ренесансна культура проходить під гаслами гуманізму, які впливають на формування принципово нового ставлення до музичного мистецтва, яке подібно до інших мистецьких практик продемонструвало здатність бути діяльністю пізнавального характеру, яка не є розвагою. Надзвичайно цінуються починають творчі пориви митців, їх здатність створити те, що до цього часу ніхто не відкривав. «Головним завданням музичного мистецтва гуманісти вважали втілення всьо-

го різноманіття людських почуттів, вітаючи творчу винахідливість і нововведення композиторів у розвиток засобів музичної мови» [1, с. 24].

Ще більшого значення розвиток вокальної майстерності отримує в добу бароко. Саме з появою жанру опери, формуванням стилю *bel canto* можна починати відлік періоду, коли співак стає не лише тим, хто здатен відтворити задум композитора, а й творцем-інтерпретатором, чия геніальність виступає на перший план. Консерваторії та академії стають центрами, навколо яких розгортається музичне життя доби. В цей час надзвичайно поширеними стають різноманітні концертні виступи, змагання у вправності вокального та інструментального виконавства, різноманітні заходи, які спрямовані на враження публіки. Досить влучно цю рису барокового музичного мистецтва змальовує Т. Крунтяєва: «був присутній на змаганні в мистецтві композиторів цього міста – членів болонської *Accademia dei Filarmónici*. Змагання, що проводилися щорічно, мабуть, стимулювали створення цікавих творів і проходили вони вранці і ввечері в церкві *San Giovanni in Monte*; всі твори були духовного характеру, у виконанні брали участь хор, оркестр і три органи, диригували автори творів» [5, с. 34]. Формується традиція отримувати ази музичної освіти, що сприймається як певний необхідний та неодмінний атрибут вихованої людини благородного походження. Тому досить частим явищем стає любительське музикування, для якого пишуться чимало творів, як хорових, так і камерно-інструментальних.

За доби Просвітництва однією з ключових задач музичного мистецтва вважається істинне відображення людини, її внутрішнього та зовнішнього начала. «Новаторством музичних проблем естетики даного періоду стало поєднання змісту і принципів формотворення музики з принципом наслідування природі. «Природність» музики полягала відтепер не тільки в наслідуванні об'єктивним явищам зовнішнього світу, але і в природному, тобто істинному відображенні людської природи, людського «Я» [7, с. 43]. Відповідно виникає потреба не змінювати людську природу за допомогою музики, а скоріше відтворювати її. Людські почуття стають тим об'єктом, що втілюється у мистецькій практиці. Ряд мислителів доби Просвітництва переконані, що музика повинна виконувати ряд функцій. Насамперед, налаштувати душу на певний лад, сприяти зміні настрою, відповідно до того, який

потрібний в конкретний момент часу. По-друге, музика повинна не лише передавати пристрасні, але й робити це настільки зрозумілим та ясним для людини, щоб вона змогла досягнути їх навіть за умови інструментального твору, не кажучи про вокальний.

В певному сенсі ідея музичного виховання іманентно присутня в добу Просвітництва. На думку мислителів, музичне мистецтво, яке в класицизмі починає наділятися такими атрибутами, як – простота, правдивість, природність, стрункість, рівноваженість, гармонічність – здатне передати найголовніші та найсуттєвіші ідеї. Це стосується не лише вокальної музики, а й проявляється у формуванні одного з центральних жанрів цього часу – симфонії. В ній можна втілити найбільш глобальні задуми, а рівень майстерності композитора оцінюється завдяки здатності створити високі зразки у таких жанрах, як опера та симфонія. Замість ідеї музичного етосу, яка протягом тривалого часу панувала в системі музично-естетичного виховання, закладаються умови для формування ідеї того, що найбільш раціональним та змістовно важливим є вплив на людину народного мистецтва – фольклору. Прихильником такої ідеї є Й. Гердер – провідний мислитель доби Просвітництва, що в певному сенсі підготував зародження романтизму. А. Тормахова влучно відмічає: «Однак можна зазначити, що від доби Просвітництва концепція етосу в її первинному вигляді припиняє існування. Вона трансформується у ідею виховання фольклором. Її носієм є Гердер, який відстоював думку про гуманістичний моральний вплив музики і наполегливо шукав шлях до народного мистецтва, що є зрозумілим всім і виконує функцію виховання» [7, с. 50].

Висновки та подальші перспективи дослідження. Одним з питань, що посідало значне місце в музикознавчій та філософсько-естетичній науковій думці була проблема виховання за допомогою музики та її впливу на людину. Від доби античності до Просвітництва відбувається поступова трансформація даної ідеї. Якщо спочатку мислителі переконані, що музика повинна змінювати людину, потім головним стає переконання про те, що вона має наслідувати людській природі та відтворювати її. Розуміння теоретичних уявлень, пов'язаних з функціонуванням музичного мистецтва, сприятиме кращому усвідомленню тих ідей, які закладались авторами творів та більш точному їх відтворенню.

Список літератури:

1. Бодишевская Н.Н. История зарубежного хорового искусства: учеб.-метод. мат.-лы / Н.Н. Бодишевская. – М.: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2012. – 104 с.
2. Бояджиев Г. От Софокла до Брехта за сорок театральных вечеров / Г. Бояджиев. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1988. – 352 с.
3. Грибунина Н.Г. Мировая художественная культура: методическое пособие для музыкальных училищ и училищ искусств / Н.Г. Грибунина. – Тверь: Свет, 2005. – 486 с.
4. Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980–1420 років / Жорж Дюбі. – К.: Юніверс, 2003. – 320 с.
5. Крунтяева Т. Комическая опера XVIII века / Т. Крунтяева. – Л.: Музыка, 1981. – 167 с.
6. Назаренко И.К. Искусство пения / И.К. Назаренко. – М.: Музыка, 1968. – 621 с.
7. Тормахова А.М. Філософія музики в контексті європейської музичної культури XIX–XX ст.: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.08 / А.М. Тормахова. – К., 2009. – 201 с.

Остапенко Л.В., Горобец Т.И.

Киевский национальный университет культуры и искусств

МУЗЫКАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ ОТ АНТИЧНОСТИ ДО ЭПОХИ ПРОСВЕЩЕНИЯ

Аннотация

В статье раскрывается модификация идеи музыкального воспитания в контексте развития художественной практики. Проблема воспитания с помощью музыки и анализ ее воздействия на человека была чрезвычайно актуальной, начиная с эпохи античности до Просвещения. На протяжении исторического развития философско-эстетической и музыковедческой мысли происходит постепенная трансформация данной идеи. В эпоху античности господствует идея музыкального этоса, согласно которой музыка влияет на человека. Впоследствии формируется убеждение, что музыка должна подражать человеческой природе и воспроизводить ее. Понимание теоретических представлений, связанных с функционированием музыкального искусства, будет способствовать лучшему пониманию произведений для их достоверного исполнения.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, этос, музыка, человек, хор.

Ostapenko L.V., Horobets T.I.

Kiev National University of Culture and Arts

MUSICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC PRACTICES FROM ANTIQUITY TO THE AGE OF THE ENLIGHTENMENT

Summary

The article reveals the modification of the idea of musical education in the context of the development of artistic practice. The problem of upbringing with music and analysis of its impact on man was extremely relevant, from the time of antiquity to the Enlightenment. During the historical development of philosophical, aesthetic and musicological thought there is a gradual transformation of this idea. In the era of antiquity, the idea of musical ethos dominates, according to which music affects a person. Subsequently, a belief is made that music must imitate and reproduce human nature. Understanding the theoretical concepts associated with the functioning of musical art will contribute to a better understanding of the works for their faithful performance.

Keywords: musical education, ethos, music, person, choir.